

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění

Alternativní a loutková tvorba a její teorie

TEZE DIZERTAČNÍ PRÁCE

PROSTORY ODJINUD

Tvorba prostorů skrze scénografickou instalaci

MgA. Dragan Stojčevski

Vedoucí práce: Mgr. Radoslava Schmelzová, MgA. Tomáš Žižka

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: Ph.D

Praha, 2017

ÚVOD

Impulesem pro vznik mé doktorandské práce byly scénografické projekty, které jsem začal realizovat po ukončení magisterského studia na katedře scénografie na DAMU. Na začátku jsem se zabýval problémem prostorové interpretace kulturních památek skrze výtvarnou instalaci. Začal jsem více a více realizovat projekty, které vznikaly na různých místech, jako archeologické lokality, muzea, galerie anebo ve veřejném prostoru města. Vznikaly instalace, které sdělovaly konkrétní příběhy, evokovaly situace a usazovaly diváka do speciální pozice. Zároveň jsem měl možnost tyto zkušenosti uplatňovat v divadle, kde se divák také stával součástí scénografického prostoru. Takový prostorový fenomén jsem začal definovat jako scénografickou instalaci: interdisciplinární tvorbu na pomezí výtvarného umění a divadla.

Cíle práce

- Popsat spojitost, která existuje mezi výtvarnou instalací a divadelní scénografií a pokusit se tento mezioborový přístup zařadit do kontextu současné tvorby jak divadelní, tak výtvarné. Jakým způsobem instalace ve výtvarném umění ovlivňuje divadlo a naopak? I když v divadelním i výtvarném kontextu bývá někdy takové propojení kritizované, vnímané spíše záporně. Pokusím se poukázat na přístupy, které vedou k prospěchu těchto disciplín anebo jsou nezbytným posunem, který zajišťuje další vývoj.
- Definovat scénografickou instalaci jako specifický druh scénografie v rámci divadla, ale také jako samostatný umělecký žánr.
- Odhalit mechanismy tvorby scénografické instalace skrz vlastní praxi.
- Popsat, jaký vliv má tento specifický druh tvorby na už jasně definované obory, jako je divadelní scénografie, instalace, výstavnictví, a ostatní obory, které pracují s fyzickým prostorem.

Stav bádání

Při svém výzkumu jsem vycházel z literatury, která se danému tématu věnuje anebo se ho nějakým způsobem dotýká.

Z teorie scénografie a divadla je to Arnold Aronson, který v knize *Pohled do propasti: Eseje o scénografii* (2007) píše o divadelní scénografii a podle mého soudu podal zcela klasický pohled na scénografii. Albert Pražák se v publikacích *Mezi: stručná interpretace meziprostoru* (2010) a *Interpretace scénografického prostoru* (2003) zaobírá fenoménem scénografie v mnohem širším kontextu než jenom divadelní tvorby. Patrice Pavis ve svém *Divadelním slovníku* (2003) a v knize *Contemporary Mise en Scène: Staging Theatre Today* (2013) uvádí novou divadelní terminologii a současný stav divadla a jeho důležitých komponentů. Konstatuje také návaznost současného výtvarného umění a divadla.

„Divadlo někdy samo sebe ‚instaluje‘, stává se kinetickým uměním, používá site-specific performance, land art, zasazuje text do prostoru, do místa, a snaží se ztělesnit ho“.¹

Kniha Josephine Machon *Immersive theatres* (2013) je první stručnou studií o imerzivním divadle. Je důležitým zdrojem pro výzkum rolí prostoru - scénografie v takovém divadle. Pojem *scénografická instalace* se poprvé objevuje v publikaci autorky Sodji Lotker *Intersection: Intimacy and Spectacle* (2011). Další významnou publikací je *The Disappearing Stage: Reflections on the 2011 Prague Quadrennial* (2012), v níž jsou otištěny texty více autorů, kteří hledají vztah aktérů a diváků v netradičních divadelních prostorech. Je přínosným zdrojem informací, jak funguje scénografie v alternativním prostoru, jako například site specific anebo environmentální divadlo. Denisa Václavová a Tomáš Žižka v knize *Site specific* (2008) předkládají první systematickou práci o této mezioborové strategii v Česku. Dalším zdrojem jsou knihy: *Umění místa* (2012) Tomáše Žižky a Radoslavy Shmelzové a *Divadlo v netradičním prostoru, performance a site specific* (2010). Kniha Eriky Fischer-Lichte *Estetika*

1

„Theatre also sometimes „installs“ itself, becoming a kinetic art, with site-specific performance, land art, presenting the text by „hooking“ it onto the space, the place, and attempting to explain and embody it.“ PAVIS, Patrice. Contemporary Mise en Scene: Staging theatre today, Routledge, Abingdon 2013

performativity (2004) popisuje charakteristiky performativního prostoru, proto se stala důležitým zdrojem pro moji studii, ne jenom z hlediska scénografie ale také i z hlediska prostoru a tvorby instalací ve výtvarném umění. Kniha *Člověk v situaci* Jana Císaře je dalším zdrojem, který se mimo jiné zabývá vztahem scénografie a instalace v divadle, a vůbec fenoménem znaku a znakovosti v rámci divadelního jazyka.

Z teorie výtvarného umění jsem studoval literaturu, která se zaobírá výtvarnou instalací, jejím vznikem a vztahem diváka k prostoru a uměleckému dílu v galerii a muzeu. Důležitým zdrojem pro mě byla kniha Briana O'Dohertyho *Uvnitř bílé krychle* (2014)². Pro samotný vznik instalace jako takové jsem čerpal z textu Rosalindy Krauss *Sochařství v rozšířeném poli* (1979). Text Michaela Frieda *Umění a objektivnost* (1967) kritizuje teatralizaci výtvarného umění, konkrétně zmiňuje čas a prostor v minimalismu či minimalistických instalacích a jak ovlivňují diváka, a proto ho považuji za důležitý. Zatímco novější publikace Angeliky Nollert *Performative Installation* (2003) naopak hledá performativní potenciál v současném výtvarném umění a definuje pojem performativní instalace.

Z teorie muzeologie a fenoménu vystavování umění považuji za zásadní knihu Ladislava Kesnera *Muzeum umění v digitální době: Vnímání obrazu a prožitek umění v soudobé společnosti* (2000), ve které se autor mimo jiné zabývá novými tendencemi vystavování v muzeích a pozicí diváka.

Z umělecké praxe se jako relevantní jevila tvorba těchto současných autorů: Krzysztof Wodiczko, Harun Farocki, Christo a Jeanne-Claude, Ilya a Emilia Kabakov, Olafur Eliasson, Jeppe Hein, Krištof Kintera a Tatzu Nishi. V rámci výzkumu jsem systematicky navštěvoval jejich výstavy, případně jsem dohledával informace ve výtvarných katalozích příslušných autorů. Za důležité výstavy, ve kterých jsem mohl nahlížet na fenomén performativní anebo scénografické instalace, považuji:

Olafur Eliasson *Baroque Baroque*, Winter Palace of Prince Savoy, Vídeň 2016

Skvělý nový svět, Centrum současného umění DOX, Praha 2015/16

Pražské Quadriennale *Sdílený prostor: Hudba Počasí Politika* 2015

2

Texty byly poprvé publikované jako série tří článků v časopise *Artforum* v roce 1976.

Harun Farocki *Serius Games*, Hamburger Bahnhof museum, Berlin 2014

8. Biennale v Berlíně 2014

Krzysztof Wodiczko *Out/Inside(rs)*, Centrum současného umění DOX, Praha 2013

55. Bienále v Benátkách *Il Palazzo Enciclopedico* 2013

Krištof Kintera *Výsledky analýzy*, Galerie Městské knihovny, Praha 2013

Pražské Quadriennale *Intersection: Intimacy and Spectacle* 2011

Jeppe Hein *Sense City*, Aarhus Kunstmuseum 2009/10

Roční výstavy, organizované v rámci festivalu *Čtyři dny v pohybu*, který vždy vyhledává nové netradiční lokace pro vystavování a inscenování.

Součástí mého výzkumu bylo také zhlédnutí divadelních představení, ve kterých jsem objevoval či systematicky sledoval nové tendence ve scénografické tvorbě a její vztah k tvorbě scénografické instalace. Z hlediska „kukátkového“ divadla považuji za důležitou především práci dvojice německých autorů, scénografky Anny Viebrock s režisérem Christopherem Martalerem. V českém kontextu jsou to dvojice, scénograf Marek Cpin a režisér Jan Mikulášek. Jejich práce je významná mimo jiné tím, že na jevišti „instalují“ jeden, často neměnitelný realistický prostor – interiér (*Na větrné hůrce*, 2010). Další pozoruhodná inscenace je *Král Lear* (2011) v režii Jana Nebeského a výpravy Jany Prekové, ve které je na jevišti během divadelního představení v rámci scénografie vložena reálná výstava a vernisáž. Inscenace výtvarníků Philippe Quesne (*L'effet de Serge*, 2007) a Miet Warlop (*Springville*, 2009) považuji za zásadní, pokud jde o pojem instalace v divadle, protože ovlivňují scénografickou estetiku prostory galerií a ateliérů. Skupiny Punchdrunk (*The Drowned Man: A Hollywood Fable*, 2013) a Signa (*Wir Hunde/Us Dogs*, 2016) pracují s imerzivním divadlem, a tím jsou přínosným zdrojem informací o tom, jak scénografie funguje v takovém typu inscenací. *Situation Rooms* (2013) je projektem skupiny *Rimini Protokoll*, která nejčastěji pracuje s kombinací různých medií a instalací. V tomto projektu zcela jasně dochází k tvorbě scénografické instalace bez performerů, ve které se sám divák stává aktérem anebo nositelem příběhu.

Metoda výzkumu

V disertační práci kladu důraz na empirický přístup. Na základě vlastní umělecké práce jsem došel k nutnosti specifikovat pojem *scénografická instalace*. Tento fenomén prostorové tvorby jsem objevoval u jiných autorů průběžně se svou vlastní praxí. Na základě analýz a komparací představení, návštěvami výstav a muzeí jsem došel k názoru, že moje tvorba vzniká paralelně vedle této vývojové linie, a to na hranici disciplín divadla a výtvarného umění.

Věnoval jsem se výzkumu koncepce a konvence galerijních, muzejních a divadelních prostorů, a to ne jenom z pohledu tvůrce, ale také z pohledu diváka. Na začátku jsem si ujasnil pole výzkumu z hlediska prostoru na tři okruhy. Budu o nich uvažovat jako o geometrických prostorech³ anebo primárních prostorech:

I. Divadelní prostory - jeviště a hlediště

II. Výstavní prostory galerie a muzea

III. Veřejné, urbánní prostory

V těchto třech kategoriích jsem zkoumal prostorovou tvorbu a vznik nových prostorů anebo vložených prostorů z pohledu:

- Scénografie

- Instalace a expozice

- Umělecké intervence ve veřejném prostoru a současná tvorba pomníku

Na základě vlastních autorských projektů (*In S(p)ite Of Fire, Pergamon Set, Pokoj a You Are Unique, You Do Not Exist!*) a projektů, na kterých jsem se podílel jako scénograf, jsem došel k dalším třem okruhům výzkumu, podle kterých jsem zkoumal tvorbu scénografické instalace.

3

„Geometrickým prostorem“ Erika Fischer-Lichte v knize *Estetika performativity* nazývá prostor, který má své neohybatelné jasné dimenze, ve kterém vzniká a zaniká performativní prostor, prostor tvořený inscenací. Takové tvrzení jsem používal i na jiné prostory, ve kterých dochází ke vzniku dalších prostorů, jako například v galeriích, muzeích anebo ve veřejném prostoru.

I. Rekontextualizace prostoru – proměna prostoru skrze uměleckou intervenci – instalaci, site specific a environmentální divadlo. Tento okruh se obzvláště týká paměti místa.

II. Přemísťování – fenomén přemísťování objektů, artefaktů anebo prostorů z jednoho bodu do druhého. Týká se především muzeí a galerií. Proto jsem zkoumal, jaký je vztah scénografické instalace ve výstavních prostorách.

III. Simulace – Prostorová simulace jako princip scénografické tvorby: kopie existujících prostorů anebo simulace jiných. Zkoumal jsem „ponoření“ diváka do umělé reality pomocí scénografické instalace v imerzivním divadle. Zabýval jsem se simulací jako scénografickým konceptem na jevišti, v galerii a muzeu.

Struktura práce

Jednotlivé kapitoly jsou členěny na teoretický rámec a připojeny jsou příklady mých konkrétních prací, na kterých se podle mého názoru dá doložit oprávněnost mé snahy definovat pojem *scénografická instalace*.

V první kapitole ***Prostor jako médium*** představuji prostorovou tvorbu, která mne inspirovala k úvahám o scénografické instalaci. Snažím se uvést několik pro mne důležitých projektů, ve kterých se různí umělci specificky zabývají scénografií anebo instalací. Dále představuji několik výtvarných projektů, které se dotýkají intervencí ve veřejném prostoru a fenoménu vystavování v muzeu. Na konci této kapitoly popisuji i několik příkladů nových pomníků, které specifickým způsobem řeší prostor.

Druhá kapitola ***Definice scénografické instalace*** se snaží definovat scénografickou instalaci jako nový pojem.

Se samotným pojmem jsem se setkal poprvé v katalogu *Intersection. Intimacy and Spectacle*, který vydalo Pražské Quadriennale v roce 2011. Autorka textu Sodja Lotker (umělecká ředitelka festivalu) touto formulací uvedla dílo dvou autorů, kteří vystavovali v rámci doprovodného programu PQ na piazzetě Národního divadla v Praze. Šlo o dílo – instalaci pod názvem *Věci* (*Die*

Dinge) významné scénografky Anne Viebrock a vizuálního umělce Tilla Exite⁴. I když samotný festival je především známý jako světová výstava, na které se prezentuje dokumentace divadelní scénografie a kostýmy, v tomto případě kurátorka výstavy a autorka textu chtěla naznačit, že jde o něco jiného než o prezentaci divadelní scénografie. Proto se i tato studie snaží odlišit tento specifický druh tvorby od vystavování nebo prezentování scénografie jako takové. Důvody, pro které Sodja Lotker uvedla označení scénografická instalace, se i v její tvorbě potvrdily jako opodstatněné.

Scénografickou instalací označují specifický druh tvorby prostoru, který integruje diváka do sebe, má performativní potenciál evokovat situaci anebo narativní potenciál sdělovat příběhy.

Tento prostorový fenomén vidím jako:

1. specifický druh scénografické tvorby, která je součástí divadelní inscenace

2. scénografická instalace jako samostatné umělecké dílo

Scénografická instalace na rozdíl od klasického pojetí scénografie opouští jasně označené hrací pole, smazává hranice mezi hledištěm a jevištěm, mezi prostorem pro percepci a prostorem pro prezentaci. Divák je součástí uměle vytvořeného prostoru, součástí scénografické instalace. Jednoznačně se s tímto fenoménem pracuje v divadelních projektech, které vznikají ve specifických lokacích, v nichž hranice mezi hledištěm a jevištěm není předem jasně daná. Mám na mysli site specific divadelní projekty, environmentální divadlo anebo dnes aktuální divadlo imerzivní. Scénografická instalace v takových projektech má tendenci více reagovat a přizpůsobovat se samotnému prostoru, ve kterém vzniká. Vstupuje do každodenní reality, kterou buď mění, nebo na ni jenom poukazuje, ale někdy se stane dokonce i její součástí.

Reálný prostor v takových projektech má tendenci stát se scénografickou instalací tím, že je divadelním aktem označen jako součást uměleckého díla a získává „výtvarnou“ hodnotu viditelného.⁵

Blízkost diváka ovlivňuje práci s materiálem a tvorbu objektů. Například: rám s napnutou látkou se na jevišti může stát zástupcem čehokoliv, třeba pevnou stěnou pokoje, křídlem letadla, zatímco mimo iluzivní obraz zůstává jeho materiálnost stejná, rám potažený látkou, nepodléhá tak snadno proměně. Vzdálenost objektu anebo jiných součástí scénografie od diváků a jejich manipulace s hercem jim dává větší iluzivní charakter.

Na rozdíl od klasické scénografie, scénografická instalace často nemusí být vyrobena tak, aby se mohla po skončení divadelního představení sklídit z jeviště a zase během jednoho dne rychle postavit znovu před začátkem představení. Proto získává charakter instalace v prostoru a působí spíše architektonicky.

Většinou tyto zmíněné projekty (site specific divadlo, environmentální a imerzivní divadlo) se hrají v blocích a práce s prostorem a materiálem je bližší práci s instalací v galerii nebo v plenéru, nebo se také blíží postupům *land artu*. Takový přístup dovoluje práci s autentickým materiálem, který občas není přenositelný na jeviště. Umožňuje práci s materiály, které se nepoužívají z bezpečnostních důvodů anebo se používají v omezeném množství. Používání materiálů, které mají vyšší hmotnost anebo kvůli častému uskladňování a manipulaci, bývají často nahrazeny lehkou „kašírkou“.

Dalším důležitým přístupem je práce s kompozicí. Scénografická instalace, která se nemusí pokaždé uklízet, dovoluje komplexnější práci s kompozicí, rozmísťováním předmětů.

5

„Výtvarnou“ hodnotu viděného popisuje Jan Císař ve své knize *Člověk v situaci*, proměnou technického zařízení ve staré čistírně odpadních vod v Praze-Bubenci, které se podle něho stává uměleckou instalací během divadelního festivalu 2 x 4 dny v pohybu, za pomoci : „zvláštního osvětlení, jež plnilo – řekněme - i funkci náladotvorného prvku, jsme v každém prostoru a u každého objektu viděli pohybové kreace, které měly svůj samostatný charakter, v ničem nevycházely z nějaké „pracovní“ aktivity, jež by poukazovala na funkci jednotlivých přístrojů.“

CÍSAŘ, Jan. *Člověk v situaci*, ISV nakladatelství, Praha 2000, s. 25

Během výzkumu jsem realizoval několik projektů, které mě přesvědčily, že scénografická instalace dokáže existovat mimo kontext představení. Jsou to díla, ve kterých vznikal performativní prostor nezávisle na kontextu představení anebo performance. Její charakteristiky jsou blízké některým už existujícím výtvarným žánrům jako například instalace performativní, narativní, interaktivní, videoinstalace a další. Na rozdíl od uvedených výtvarných žánrů v mé praxi jsem především tvořil instalace prostředí, které diváky uváděly do určité situace. Divák se v těchto případech stává aktérem ve scénografické instalaci. Nejčastěji je v pohybu anebo je interaktivně zapojen do prostoru. K takovému fenoménu napomohla praxe z divadelních projektů jako je site specific, environmentální a imerzivní divadlo. Tyto projekty ukázaly tvorbu performativního prostoru jako na scénografii bez nutné přítomnosti aktérů a dramatické akce.

Třetí kapitola ***Hledání scénografické instalace ve vlastní umělecké praxi*** je rozdělena na tři okruhy: rekontextualizace prostoru, fenomén přemísťování a simulace prostorů. Vycházím především z vlastní zkušenosti, ve které zviditelňuji předem definovaný pojem.

Rekontextualizace prostoru se zabývá uměleckou intervencí ve veřejném prostoru, scénografickou instalací, která fyzický prostor dává do jiného kontextu. Jsou to projekty, ve kterých se scénografií stává architektura, veřejná či intimní místa anebo samotná krajina. Uvedu dva projekty, které se týkají tohoto fenoménu.

První je autorský site specific projekt *In S(p)ite Of Fire* (Navzdory ohni), realizovaný v Bělehradě (2005). V rámci tohoto projektu jsem scénografickou instalací proměnil prostor archeologické lokality na fiktivní staveniště. Tato instalace se stala platformou pro výzkum, jakým způsobem performativní umění a site specific přístup může divákům zprostředkovat historii neboli „paměť“ jednoho místa.

Dále uvedu divadelní projekt *Oresteia* (2016) na ostrově Štvanice v Praze. Jedná se o environmentální divadlo, ve kterém jsem scénografickou instalací aplikoval zkušenosti z předešlého site specific projektu.

Fenomén přemísťování se zabývá vystavováním artefaktů v muzeích. Přemísťování předmětů v prostoru, čase, jejich vystavování a scénování v prostoru je hlavním tématem tohoto okruhu. Proto považuji muzeum za místo,

ve kterém tento princip můžeme nejlépe zkoumat. Muzeum jako jeviště se může stát metafyzickým prostorem, kde se vystavované dílo setkává s divákem/návštěvníkem. S tímto principem jsem pracoval v projektech *Pergamon Set* (2010/15) a *Pokoj* (2013), kde jsem hledal způsoby, jakými scénografická instalace konfrontuje artefakt vytržený z původního kontextu v novém prostoru muzea před divákem.

Cílem projektu *Pergamon Set* bylo propojit přemístěný chrám s originálním místem pomocí umělecké intervence: instalace a nových technologií (projekcí a živého přenosu dat). Začal jsem uvažovat o možnostech použití současné technologie z hlediska námitky ohledně ztráty kontextu původního fungování exponátu.

Pokoj je instalace, věrná kopie intimního prostoru neznámého srbského malíře Miodraga Pejčiće (1949), která byla realizována v městském muzeu v srbském městě Pančevo podle skutečného obývacího pokoje, kde malíř žije a pracuje. Prostor se stává exponátem, uměleckým artefaktem – scénografickou instalací.

Prostorová simulace reality se zabývá především otázkou: kdy scénografie přestává být imaginativním prostorem a stává se prostorovou simulací? Simulace reality je všeobecným fenoménem dnešní civilizace. I když je nejvíce vázaná na virtuální prostor a virtuální realitu, scénografickou instalací můžeme nahlédnout, co se děje na poli tvorby ve fyzickém prostoru. Jeviště nebo galerie je místo, ve kterém můžeme zkoumat tento jev.

Scénografii pro hru *Král jelenem* (2013) jsem realizoval v Západočeském divadle v Chebu. Zvolil jsem jediné prostředí, které „rámovalo“ celou hru. Šlo o současnou brazilskou hospodu jako dynamické prostředí, ve kterém se pije, sleduje fotbal a hraje živá kapela. Hospoda, postavená na jevišti, se během pauzy stala „skutečnou“ hospodou, nebo spíše její simulací pro diváky.

V rámci inscenace *Experiment myší ráj* (2016) pro Novou scénu Národního divadla v Praze, vzniklá na jevišti scénografická instalace, která měla za cíl vytvořit jeden prostor, prostředí pro diváka a herce. Z toho se zrodil nápad vytvořit konferenční sál, který by odpovídal už samotnému prostoru hlediště Nové scény.

Tuto kapitolu uzavírám autorským projektem *You Are Unique, You Do Not Exist!*, (Ty jsi jedinečný, ty neexistuješ!) realizovaným v galerii *Maqias* v Izmiru v Turecku (2015). Jde o scénografickou instalaci jako samostatné dílo v galerii. Rozhodl jsem se pomocí instalace vytvořit iluzi odrazu zrcadla a tak v reálné místnosti vytvořit imaginární zrcadlo. Takovou instalací vznikla simulace odrazu pomocí reálných předmětů.

Ve čtvrté kapitole ***Divák ve scénografické instalaci*** se pokusím popsat, jaká je role a pozice diváka a jaký je jeho vztah k prostoru. Přítomnost diváka ve scénografické instalaci považuji za jednu z nejdůležitějších charakteristik tohoto typu scénografie, čímž ji odlišuji od klasické scénografie, kterou divák vnímá vždy z určité prostorové distance.

Během výzkumu a realizace uvedených projektů jsem dospěl k názoru, že divák ve scénografické instalaci není usazený do *ztemnělé anonymní pasivity*⁶ jako divák v hledišti divadla anebo divák jako *odtělesněná bytost, která se vztahuje výhradně k formálním vizuálním podnětům*⁷ v galerii anebo muzeu. Jeho přítomnost je vždy v interakci s prostorem. Dá se říct, že ve scénografické instalaci divák přestává být jenom divákem, v některých případech často dostává i jiné role. Pokusím se nahlédnout na tuhle problematiku z hlediska: jeho pozice / umístění, potom jeho vtažení do vybudované situace a na diváka jako nositele konkrétní role, divák jako aktér.

V závěru shrnuji zjištění ze všech kapitol a popisuji spojitosti, které podle mého názoru existují mezi výtvarným uměním a divadlem a zařazuji tento oborový přístup do kontextu současné scénografické tvorby.

Na konci disertace je příloha, která obsahuje reflexi z dvou realizovaných dílen: *Dvakrát dva metry* a *Můj obývací pokoj*. Hlavním tématem dílen byla tvorba instalací pomocí přemístování, a to buď nalezených artefaktů, nebo práce s přenosem osobních emocí z jednoho prostoru do druhého. Cílem dílen bylo

6

Takovou formulaci použil scénograf Tomáš Žižka, když chtěl popsat specifikum diváka v site specific projektech, divák, po kterém se žádá, aby se stal spoluvůrcem na projektech. VÁCLAVOVÁ, Denisa, ŽIŽKA, Tomáš a kol. *Site specific*, Pražská scéna, Praha 2008, s. 45

7

O'DOHERTY, Brian. *Uvnitř bílé krychle*. Tranzit, Praha 2014, s. 10

najít metodu práce s prostorem a jeho vztah k předmětu a narativu pro studenty uměleckých škol. Účastníci dílen byli většinou studenti divadelních škol různých oborů a z různých zemí.

Příloha také obsahuje záznamy na DVD z projektů, které považuji za významnou složku mé práce, protože můj výzkum je založen také na zkušenostech z praxe. Je vloženo i několik kurátorských textů z autorských projektů (*Pokoj, Pergamon Set, a You Are Unique, You Do Not Exist!*).

Literatura

ARONSON, Arnold. *Pohled do propasti: Eseje o scénografii*, Divadelní ústav, Praha 2007

ARONSON, Arnold. *The Disappearing stage: Reflections on the 2011 Prague Quadrennial*, Arts and Theatre Institute, Prague 2012

BRUNO, Giuliana. *Surface: matters of aesthetics, materiality, and media*, The University of Chicago Press, Ltd., London 2014

BELL, Julian. *Zrcadlo světa: nové dějiny umění*, ARGO, Praha 2010

BROOK, Peter, *Prázdný prostor*, Panorama, Praha 1988

BROCKETT, Oscar, G.: *Dějiny divadla*, Nakl. Lidové noviny a Divadelní ústav, Praha 1999.

DAVID, Ondřej. *Site-specific* (dipl. Práce), Praha, Katedra alternativního a lotkového divadla, Divadelní fakulta AMU 2001

GRAU, Oliver. *Virtuelna umetnost*, Clio, Beograd 2008

GOB, André, DROUGUET, Noémie. *Muzeologija: istorija, razvoj i savremeni izazovi*, Clio, Beograd 2009

HAVELKA, Jiří. *Zmrazit čerstvé ovoce: útržky úvah o divadelní zkoušce*, Akademie múzických umění v Praze, Praha 2012

HOLLIS, Edward. *Skrytý život budov*, Slovart, Praha 2012

FAROCKI H., VON BRANDENBERG U., KALUDJEREVIĆ. D., *Raskršće: Izmedju intimnosti i spektakla*, katalog vystavy, Osamdeset deset, Beograd 2012

HEIN, Jeppe. *Sense City*, katalog výstavy, Aarhus Kunstmuseum, 2009

FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*, Na konári, Mnišek pod Brdy 2011

FOUCAULT, Michel. *Slova a věci*, Computer press, a. s. Brno 2007

FREID, Michale. *Umění a oběktivnost* Artforum 1967

KESNER, Ladislav. *Muzeum umění v digitální době: Vnímání obrazů a prožitek umění v soudobé společnosti*, Argo, Národní galerie v Praze, Praha 2000

- KUBROVIĆ, Branislava, LOTKER, Sodja. *Shared Space: Music Weather Politics, Arts and Theatre Institute, Prague 2015*
- KUBÁK, Ivo Kristián. *Imerzivní divadlo a média, Pražská scéna, Praha 2015*
- KLANTEN, Robert, HUBNER Matthias. *Urban Interventions: Personal Projects in Public Places, Gestalten, Berlin 2010*
- KOLUNDŽIJA, Dorjan...(et al.) *Displacement/ Izmeštanje, Kiosk, Beograd 2011*
- KRAUSS, Rosalind. *Sochařství v rozšířeném poli*, in: Karel Císař, *Stav věcí, Dům umění města Brna, Brno 2011*
- LOTKER, Sodja, ČERNÁ, Martina. *Intersection: Intimacy and spectacle, Arts and Theatre Institute, Prague 2011*
- MACHON, Josephine. *Immersive Theatres: intimacy and immediacy in contemporary performance, Palgrave Macmillan, 2013*
- MELKOVÁ, Pavla. *Prožívat architekturu, Arbor vitae, Praha 2013*
- MINK, Janis, Marcel Duchamp. *Art as Anti-Art, Taschen, Köln 2006*
- MIKŠ, František, KESNER, Ladislav. *Gombrich: Porozumět umění a jeho dějinám, Barister a Principal, Brno 2009/10*
- NOLLERT, Angelika. *Performative Installation, Smoeck, Gent 2003*
- NOVOTNÝ, Otakar. *O architektuře, Nakladatelství československých výtvarných umělců, Praha, 1959*
- O'DOHERTY, Brian. *Uvnitř bílé krychle: ideologie galerijního prostoru, Tranzit, Praha 2014*
- PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník, Divadelní ústav, Praha 2003*
- PAVIS, Patrice. *Contemporary Misa en Scene: Staging theatre today, Routledge, Abingdon 2013*
- POLÁČEK Vojtěch, POKORNÝ, Vít. *Recyklované divadlo, Grada Publishing, a. s. Praha 2015*
- POSPISZYL, Tomáš. *Koniec programov*, In: BYDŽOVSKÁ, Lenka. *Dějiny umění. 12, Ikar, Bratislava 2002*
- PRAŽÁK, Albert. *Interpretace scénografického prostoru, ISV, Praha 2003*

- PRAŽÁK, Albert. *Mezi: stručná interpretace meziprostoru*, Kant, Praha 2010
- RAYMOND, José, Luis. Muérete, In: LOTKER, Sodja ... et al. *PQ 2015 : Pražské quadriennale scénografie a divadelního prostoru / Prague Quadrennial of Performance Design and Space*, Institut umění - Divadelní ústav, Praha 2015
- RUGG, Judith. *Exploring site-specific art: Issues of Space and Internationalism*, I. B. Tauris and Co Ltd, London 2010
- SERRANOVÁ, Mariana, SRP, Karel. *Krištof Kintera, Arbor vitae*, Řevnice 2012
- SCHMELZOVÁ, Radka a kol. *Labyrint světa a ráj srdce*, Pavel Mervart, Praha 2015
- SCHMELZOVÁ, Radoslava a kol. *Divadlo v netradičním prostoru, performance a site specific*, Akademie múzických umění, Praha 2010
- SCHÜRR, Vero. BAR III/VI, In: LOTKER, Sodja ... et al. *PQ 2015 : Pražské quadriennale scénografie a divadelního prostoru / Prague Quadrennial of Performance Design and Space*, Institut umění - Divadelní ústav, Praha 2015
- VÁCLAVOVÁ, Denisa, ŽIŽKA, Tomáš a kol. *Site specific*, Pražská scéna, Praha 2008
- VOJTĚCHOVSKÝ, Miroslav, VOSTRÝ, Jaroslav. *Obraz a příběh: Scéničnost ve výtvarném a dramatickém umění*, Kant, Praha 2008
- WEDEL, Carola. *The New Museum: A Ruin Becomes a Jewel*, Jaron Verlag, Berlin 2009
- ŽIŽKA, Tomáš a kol. *Umění místa: katalog studentských projektů 2010-2012*, Akademie múzických umění, Praha 2012
- ŽIŽKA, Tomáš, SCHMELZOVÁ, Radka. *Art of place: Creation from space*, Akademie múzických umění, Praha 2012
- HULDISCH, Henriette. *Some Games are More Serious than Others*, In: *Harun Farocki: Ernste Spiele / Serious Games*, Nationalgalerie, Staatliche Museen zu Berlin, Berlin 2014